

بررسی وضعیت صنایع کوچک و متوسط در ایران و نقش آنها در اشتغال و تورم

نویسنده:

دکتر مجتبی اسکندری

استادیار گروه مدیریت دانشکده علوم انسانی - دانشگاه امام حسین (ع)

چکیده

صنایع کوچک و متوسط صنعتی هستند که بر اساس تعداد کارکنان، میزان سرمایه و میزان سهم مالکیت خصوصی در کشورهای مختلف تعاریف متفاوتی دارند. در کشور ایران برخی کارگاه‌ها با کارکنان کمتر از ۱۰ نفر را کوچک و برخی تعداد کارکنان زیر ۵۰ نفر را شاخص صنایع کوچک گرفته‌اند که این تفاوت دیدگاه در آمادگی تفاوتی را بروز می‌دهد. صنایع کوچک در ایجاد اشتغال و ارزش افزوده در راستای توسعه کشور، نقش اساسی بازی می‌کنند. سیر تاریخی صنایع کوچک و متوسط در بعد از انقلاب حاکی از کم توجهی دولت به این بخش و اهمیت روز افزون به صنایع بزرگ است که با توجه به اهمیت صنایع کوچک و متوسط در استراتژی توسعه درون‌زا به نظر می‌رسد که این بخش نیازمند توجه همه‌جانبه و بازنگری می‌باشد. در این مقاله ضمن بازگویی نقش صنایع کوچک و متوسط، مشکلات فراروی این صنایع بررسی می‌شود.

واژه‌های کلیدی

صنایع کوچک و متوسط، صنایع بزرگ، اشتغال، توسعه

مقدمه

۱. تعریف صنایع کوچک و متوسط

در بسیاری از کشورهای آسیایی از ضوابط و معیارهای متفاوتی برای متمایز ساختن صنایع کوچک و متوسط از صنایع بزرگ استفاده می‌کنند که این معیارها عبارتند از: تعداد شاغل در واحد تولیدی، حجم سرمایه‌گذاری، ارزش تولیدات، میزان فروش و نظیر آن. لازم به ذکر است که با گذشت زمان با تغییر میزان توسعه یافتگی یک کشور یا عوامل دیگر ممکن است ضوابط مربوط به تشخیص صنایع کوچک و متوسط نیز تغییر کند. [۲]

وزارتخانه‌ها، موسسات و سازمانهای مرتبط با صنایع کوچک و متوسط شاخصهای مختلفی برای توصیف، دسته‌بندی و

اکثریت بنگاه‌های صنعتی ایران در بخش صنایع کوچک و متوسط قرار دارند. مطابق آمار سال ۱۳۷۵ این بخش ۵۳٪ بخش صنعت را تشکیل می‌دهد. ۴۴٪ نیروی شاغل در بخش صنعتی توسط صنایع کوچک و متوسط به کار گرفته می‌شوند و تقریباً ۳۰٪ ارزش افزوده صنعت توسط صنایع کوچک و متوسط حاصل می‌شود. آمارهای مذکور نشان دهنده اهمیت این بخش در اشتغال، درآمدزایی و توسعه کشور ایران است. [۱]

اکثریت بنگاه‌های صنعتی ایران در بخش صنایع کوچک

و متوسط قرار دارند

تعریف آنها دارند. بنابر تعریف وزارت صنایع و معادن و وزارت جهاد کشاورزی «صنایع و موسسات خدماتی با کمتر از ۵۰ نفر کوچک هستند». کتاب سالنامه آمار ایران در سال ۱۳۷۸ (۱۹۹۹ میلادی) دسته‌بندی ۴ گروهی را ارائه می‌دهد که در این دسته‌بندی صنایع با پرسنل زیر ۱۰۰ نفر کوچک و متوسط هستند و بقیه صنایع بزرگ محسوب می‌شوند. در حالیکه در اروپا صنایع با پرسنل زیر ۲۵۰ نفر به عنوان صنایع کوچک و متوسط شناخته می‌شوند. شاخصهای مورد نظر برای بعضی از کشورهای دیگر در جدول ۱ ارائه شده است. [۴]

جدول ۱: شاخصهای تشخیص صنایع کوچک و متوسط در کشورهای آسیا و اقیانوس آرام

نام کشور	تعداد کارکنان	میزان سرمایه یا دارایی
چین	۲۰۰ نفر یا کمتر	طبقه‌بندی بر اساس میزان تولید محصولات در سال
جمهوری کره	تعداد کارکنان تا ۳۰۰ نفر در صنایع کاربر تا ۱۰۰۰ نفر	میزان دارایی کمتر از ۷۵ میلیون دلار است که متناسب با تعداد کارکنان واحد صنعتی متغیر است.
سری لانکا	۵۰ نفر یا کمتر	سرمایه کمتر از ۵ میلیون روپیه سری لانکا
ویتنام	۱-۵۰ کوچک ۵۰-۹۹ متوسط	سرمایه صنایع کوچک کمتر از ۵۰ میلیون داتگ سرمایه صنایع متوسط بین ۵۰-۲۰۰ میلیون داتگ

این واحدهای تولیدی برای دستیابی به هدفهای صادراتی به کاملترین شکل ممکن بهره‌برداری کنند. در تایوان بالغ بر ۹۵۰ شرکت کوچک و متوسط (در سال ۱۳۷۸) وجود داشته است که حجم فروش سالانه آنها به ۲۰۰ میلیارد دلار بالغ شده است. سهم این شرکتها در صادرات تایوان در سال ۱۹۹۳ میلادی بالغ بر ۳۲ میلیارد دلار بوده است که یک سوم کل صادرات تایوان را شکل داده است. [۲]

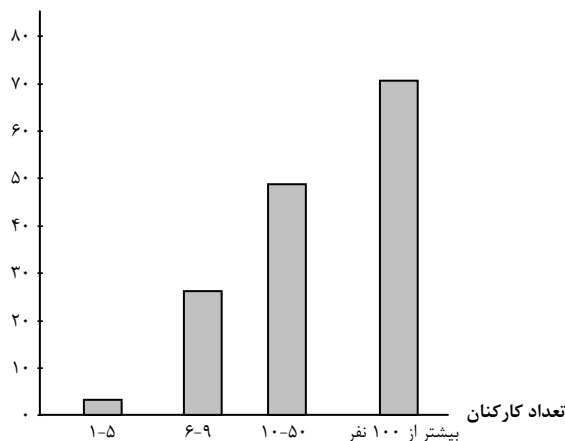
بر اساس اطلاعات کتاب سال آماری ایران در سال ۱۳۷۵ (۱۹۹۷م) بالغ بر ۵۶٪ از نیروی کار در بخش صنایع با بیش از ۵۰ نفر شاغل بوده‌اند. این صنایع فقط ۶/۶٪ کل صنایع را در ایران تشکیل می‌دهند. بنابراین با توجه به کثرت تعداد صنایع کوچک و متوسط و فراوانی اشتغال نیروی کار در آنها متوجه توان و امکان بالقوه رشد در این بخش می‌شویم اگرچه متأسفانه به دلیل مشکلات عدیده این بخش از پایین ترین سطح بهره‌وری نسبت به صنایع بزرگ برخوردار است. چنانچه سطح بهره‌وری در صنایع متوسط و بزرگ ۷۰٪ تخمین زده شده است و در صنایع کوچک با ۵-۱ نفر ۴٪، ۹-۶ نفر ۲۵٪ و با ۵۰-۱۰ نفر ۴۹٪ برآورد شده است. این موارد در جدول شماره ۲- نمودار شماره ۱ ملاحظه می‌شود.

جدول ۲: تعداد و درصد موسسات صنعتی و کارکنان آنها از نظر اندازه به همراه طبقه‌بندی آنها [۵]

گروه	۱-۵ نفره	۶-۹ نفره	۱۰-۴۹ نفره	۵۰-۹۹ نفره	بیشتر از ۱۰۰ نفر
تعداد موسسات صنعتی	۱۶۷۵۳	۱۲۴۱۸	۲۲۲۱۸	۲۰۲۲	۱۵۸۴
درصد آنها	٪۳۰/۴	٪۲۲/۵	٪۴۰/۵	٪۳/۷	٪۲/۹
تعداد کارکنان آنها	۶۲۷۷۸	۸۹۵۷۲	۴۲۳۶۳۰	۱۳۳۳۱۵	۵۸۸/۹۴۴
درصد آنها	٪۴/۸	٪۶/۹	٪۳۲/۶	٪۱۰/۳	٪۴۵/۴

توضیح: آمارهای جدول صرفاً درباره کارخانجات صنعتی می‌باشد.

درصد بهره‌وری

۲. نقش صنایع کوچک و متوسط

علیرغم شرایط نامساعد بین‌المللی و عوامل متعددی که مقابله با آنها خارج از امکانات کشورها بوده است، صنایع کوچک و متوسط به رشد و توسعه خود ادامه داده‌اند، صنایع کوچک و متوسط از لحاظ ایجاد اشتغال و تامین ارز برای کشورهای در حال توسعه در برخی موارد به مراتب بهتر از شرکتهای بزرگ عمل کرده‌اند. کشورهایی مانند کره جنوبی، هند، مالزی، سنگاپور، از طریق ایجاد نهادها یا موسساتی خاص درصدد برآمده‌اند که بین فعالیتهای صنایع کوچک و متوسط با صنایع بزرگ در سطح ملی هماهنگی لازم را بوجود آورند و از امکانات

۳.۳. مشکلات مربوط به بازاریابی

۱. در اختیار داشتن اطلاعات و تخصص بازاریابی.
  ۲. عدم توجه کافی به تحقیقات بازاریابی.
  ۳. عدم توجه به شرکتهای تخصصی بازرگانی که در زمینه بازاریابی بین المللی فعال هستند. [۳]
- در مجموع، با نگاهی به آمارگیریهایی انجام شده در سال ۱۳۷۳، ۱۳۵۳ و آمارگیری به صورت نمونه‌ای از واحدهای صنعتی کوچک در سال ۱۳۷۵ نتیجه می‌گیریم که:
- تعداد کارگاه‌های صنعتی از حدود ۱۸۷۸۴۴ واحد در سال ۱۳۵۳ به حدود ۳۶۳۰۲۴ واحد در سال ۱۳۷۳ افزایش یافته و این میزان در سال ۱۳۷۵ به حدود ۳۰۷۹۵۵ واحد رسیده است. این به معنای دو برابر شدن تعداد کارگاه‌ها طی ۲۰ سال فاصله دو آمارگیری است.

تجزیه و تحلیل آمارها نشان می‌دهد که طی این مدت عمدتاً به دلیل تشویق سرمایه‌گذاری در واحدهای بزرگ و مدرن و ارتقا سطح تکنولوژی در صنایع بزرگ مشابه در واقع از روند گسترش واحدهای کوچک کاسته شده است. اثرات این امر در صنایع نساجی و مواد غذایی به وضوح قابل مشاهده است. از سوی دیگر مقایسه آمارهای نوعی تحول درونی در ساختار تولیدی و نوع فعالیت‌های صنایع کوچک در کشور را نشان می‌دهد.

و همین که از اهمیت صناعی مانند نساجی در ترکیب کل واحدها کاسته می‌شود واحدهایی جدید در زمینه ماشین‌آلات برقی و حمل و نقل، پزشکی و غیره پا به عرصه وجود گذاشته که بیانگر تحولات صنعتی به فراخور تحولات طبیعی و نیازهای جامعه است. [۳]

شکل ۱: مقایسه نرخ بهره‌وری میان صنایع کوچک و متوسط با صنایع بزرگ

۲. مشکلات صنایع کوچک و متوسط

صنایع کوچک و متوسط از لحاظ دستیابی به بازارهای صادراتی یا تولید کالای صادراتی با مشکلات و موانع متعددی روبرو هستند که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱.۳. مشکلات مربوط به تولید

۱. محدود بودن کالاهای صادراتی شرکتهای کوچک و متوسط و عدم تنوع در تولیدات آنها.
۲. کافی نبودن تسهیلات زیر بنایی که به سبب نیاز به افزایش تولید باید در اختیار این شرکتهای گذاشته شود.
۳. پایین بودن کیفیت برخی از محصولات عرضه شده توسط صنایع کوچک و متوسط و عدم انطباق این محصولات با نیازهای بازار مصرف.
۴. پایین بودن سطح تکنولوژی و مهارتهای فنی که اغلب صنایع کوچک و متوسط در اختیار دارند.
۵. کمبود نقدینگی برای تحقق هدفهای صادراتی.

۲.۳. دسترسی به بازار

۱. محدود بودن بازار داخلی و پایین بودن سطح درآمد این صنایع.
۲. وجود موانع تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای
۳. تعاملات شدید شرکتهای بزرگ صادراتی با شرکتهای کوچک و متوسط به منظور حذف آنها از بازار و تنوع شدید محصولات آنها.

به جای آنکه با اتخاذ یک استراتژی توسعه درون‌زا به تقویت صنایع کوچک و متوسط که اغلب از نوع سازمانهای خانوادگی بوده و با انگیزه در راه کار و

فعالیت عمل می‌کنند استراتژی توسعه برون‌زا و استفاده از صنایع سرمایه‌بر بجای کاربر را اتخاذ کرده‌ایم که منجر به عدم رشد صنایع کوچک و حتی تعطیل آنها شده است.

۲. اتاق بازرگانی، مسائل و مشکلات صنایع کوچک و متوسط، نشریه اتاق بازرگانی و صنایع و معادن ایران، شماره ۲، ۱۳۷۸، تهران
۳. نادری، مرتضی، سابقه و پیشینه صنایع کوچک در ایران، تازه‌های اقتصاد، شماره ۸، بی تا
۴. وزارت بازرگانی، آمار بازرگانی کشورها، ۱۳۷۸، تهران
۵. مرکز آمار ایران، سالنامه آماری ۱۳۷۵ (۹۷-۱۹۹۶)، تهران

نتیجه‌گیری

با توجه به اهمیت صنایع کوچک و متوسط در امر اشتغال و ایجاد ارزش افزوده و در آمد ملی در کشورهای در حال توسعه مانند ایران، به نظر می‌رسد که در دهه‌های اخیر از این مهم غفلت شده است و به جای آنکه با اتخاذ یک استراتژی توسعه درون‌زا به تقویت صنایع کوچک و متوسط که اغلب از نوع سازمانهای خانوادگی بوده و با انگیزه در راه کار و فعالیت عمل می‌کنند استراتژی توسعه برون‌زا و استفاده از صنایع سرمایه‌بر بجای کاربر را اتخاذ کرده‌ایم که منجر به عدم رشد صنایع کوچک و حتی تعطیل آنها شده است. بنابراین پیشنهاد می‌شود با یک نگاه سیستمی در عین اهمیت دادن به صنایع بزرگ که دارای تولیدات با مقیاس انبوه هستند و در نتیجه دارای بهره‌وری و سودآوری فراوان هستند. استراتژی توسعه مرحله‌ای صنایع کوچک به این صورت اعمال شود که صنایع کوچک در یک روند منطقی با گامهای مشخص و سریع به سمت رسیدن به حالت صنایع متوسط و سپس تبدیل صنایع متوسط به صنایع بزرگ حرکت شود. تا انشا... از مزایای صنایع کوچک و بزرگ به صورت همزمان برخوردار شویم و یا زنجیره همکاریهای بین صنایع کوچک و متوسط با صنایع بزرگ تقویت شود.

منابع

۱. Unido, Status of SMEs in Iran, ۲۰۰۳

برنامه ریزی خطی (مدلسازی و کاربردها)

تالیف: دکتر علیرضا علی احمدی

تاریخ انتشار: ۱۳۸۳

قیمت: ۴۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

- ◆ فصل اول: فرآیند مدلسازی برنامه ریزی خطی (بهینه سازی ریاضی)
- ◆ فصل دوم: مدل‌های بهینه سازی در صنایع شیمیایی و پالایش
- ◆ فصل سوم: مدل‌های بهینه سازی در صنایع داروئی و غذایی
- ◆ فصل چهارم: مدل‌های بهینه سازی در کشاورزی، جنگلداری و دامپروری
- ◆ فصل پنجم: مدل‌های بهینه سازی در امور سرمایه گذاری
- ◆ فصل ششم: مدل‌های بهینه سازی در معدن و استخراج مواد
- ◆ فصل هفتم: مدل‌های بهینه سازی در برنامه ریزی نیروی انسانی
- ◆ فصل هشتم: مدل‌های بهینه سازی در تبلیغات و بازاریابی
- ◆ فصل نهم: مدل‌های بهینه سازی در صنعت
- ◆ فصل دهم: مدل‌های بهینه سازی در حمل و نقل
- ◆ فصل یازدهم: مدل‌های بهینه سازی در امور تحصیلی، آموزشی و تحقیقاتی